

Euregio Scheldemond

Gouvernementstraat 1
B - 9000 Gent
tel. +32 (0)9/223 88 47
fax +32 (0)9/233 63 21

<http://www.euregioscheldemond.be>

DE PROJECTPARTIJEN:

Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt vzw

Ieperseweg 87
B - 8800 Beitem-Rumbeke
Tel.: +32 (0)51-27 32 00
Fax: +32 (0)51-24 00 20
E-mail: povlt.pcbt@west-vlaanderen.be

<http://www.pcbt.be>

Stichting ter exploitatie van de proefboerderij "Rusthoeve"

Noordlangeweg 42
4486 PR Colijnsplaat (NL)
Tel.: +31 (0)113-69 30 00
Fax: +31 (0)113-6956 38
E-mail: proefboerderij_rusthoeve@ziezo.biz

Provinciaal Proefcentrum voor de Groenteteelt vzw

Karreweg 6
B - 9770 Kruishoutem
Tel: +32 (0)9 381 86 86
Fax: +32 (0)9 381 86 99
E-mail: info@proefcentrum-kruishoutem.be

<http://www.proefcentrum-kruishoutem.be>

DLV adviesgroep n.v.

BU Plant
Groeneweg 5
3273 LP Westmaas (NL)
Tel.: +31 (0)186-57 30 11
Fax: +31 (0)186-57 21 22
E-mail: mg503@dlv.nl

<http://www.dlv.nl>

Op 31 december '05 eindigde het project "**Grensoverschrijdend Biologisch Boeren**". Het had tot doel de kennisuitwisseling en -ontwikkeling omtrent biologische landbouw te stimuleren via grensoverschrijdende interactie tussen biotelers, proefcentra en potentieel omschakelende boeren in Zeeland en Vlaanderen.

Via deze driemaandelijke nieuwsbrief hielden wij u op de hoogte van alle activiteiten in het kader van het project. Dit is de laatste Bioschelde, u vindt er verslagen van de laatste studiedagen en een werkbijeenkomst over consument en marktontwikkeling. Tot slot laten we enkele telers aan het woord over hun ervaringen in het project en hun idee over de waarde van het grensoverschrijdend biologisch boeren. We sturen u ook een exemplaar van de brochures die de teelttechnische ervaringen uit het project bundelen.

Bovendien vindt u bij deze nieuwsbrief een afsluitende enquête, waarin we peilen naar de veranderingen die het project heeft teweeggebracht.

We hopen dat ook u er wat aan gehad heeft en dat we elkaar blijvend over de grenzen heen kunnen blijven ontmoeten.

IN DIT NUMMER:

Bodem en gewas halen voordeel uit organische bemesting.....2

Grensoverschrijdende studiedag biologische glasgroenteteelt opnieuw druk bijgewoond 4

Eigen identiteit en ketenontwikkeling zeer belangrijk voor biologische sector 5

Telers aan het woord over de waarde van grensoverschrijdend biologisch boeren.....7

Dit project werd mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de provincies

Bodem en gewas halen voordeel uit organische bemesting

Freya Danckaert, Lieven Delanote, PCBT

Op 20 oktober 2005 organiseerde het Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt een themadag over bodemvruchtbaarheid. We waren te gast op het Livinushof, het bedrijf van Carlos en Sonja Noë in Sint-Magriete. Vijf sprekers brachten verslag uit van meerjarig bemestingsonderzoek. Aansluitend gingen we met de schop in het veld kijken hoe we daar de bodemkwaliteit kunnen aflezen.

't Livinushof, 'goede vriend' van de aarde en de mensen

Het Livinushof heeft zijn naam te danken aan de Livinuspolder waarin het gelegen is. Livinus is Latijn en betekent goede vriend. Carlos en Sonja willen immers goede vrienden zijn van de aarde, de mensen en de omgeving.

Daarom werken ze volgens de biologische teeltmethode, werken er mensen in het kader van een zorgproject en probeert de vzw Mondina de verbondenheid van de mensen met de landbouw en de aarde te herstellen. Vaak komen er kinderen naar de boerderij om eens goed aan de grond te ruiken en meer te leren over biologische landbouw.

Vijf langlopende bemestingsonderzoeken

Chris Koopmans van het Louis Bolk Instituut (NL) beet als eerste spreker de spits af. Hij stelde twee onderzoeken voor: een vergelijkend bemestingsonderzoek op de proefboerderij Rusthoeve (Colijnsplaat, NL) en een onderzoek naar de gevolgen van verminderen van verdichting van de bodem.

Het bemestingsonderzoek op de Rusthoeve richt zich op de ontwikkeling van een strategie voor biologisch bodemmanagement dat leidt tot een kwalitatief goed product, een lage kostprijs en mogelijkheden tot afstemming op regionale en bedrijfseigen kenmerken.

Op vlak van bemesting tonen de resultaten aan dat op korte termijn directe gewasvoeding het beste resultaat geeft. Geitenpotstalmest en GFT-compost leveren gunstiger bodemcondities op, met onder andere de meeste wormgangen. In het object met drijfmest daarentegen vond men verdergaande verdichting van de bodem.

Verminderen van verdichting wordt onderzocht door het rijpadensysteem te vergelijken met traditionele bodembewerking met lage drukbanden. Hierbij ziet men dat de voedingstoffen efficiënter benut worden in een niet bereiden bodem met een betere structuur. In het licht van de steeds strengere beperking van het meststoffengebruik zou verbetering van de bodemstructuur daarom wel eens de sleutel kunnen zijn voor meer opbrengststabiliteit in de (biologische) teelt.

Als tweede kwam het meerjarig bemestingsonderzoek van het PCBT aan bod. Op het biologisch proefbedrijf loopt sinds 2003 een proef in een zesjarige biologische akkerbouw-groentenrotatie die de effecten vergelijkt van verschillende organische bemestingsstrategieën op de bodem en het gewas. De proef zal minstens gedurende twee rotaties lopen.

De objecten zijn geïnspireerd op voorbeelden uit de praktijk. Een aantal objecten met combinaties van stalmest en drijfmest is gericht op gewasbehoefte. De objecten met compost moeten de bodemvoeding vorm geven. Het eerste jaar leverde hogere opbrengsten bij objecten waar veel organische stof werd toegediend (compost en stalmest). In het derde jaar vonden we een betere gewasstand van het graan in het object met handelsmeststoffen. Toch was de opbrengst niet beter wegens legering van het gewas. Na drie jaar vinden we nog geen systematische verschillen in teeltresultaten, effecten op de bodem of trends in het mineralisatiepatroon. De bodem heeft immers tijd nodig om een nieuw evenwicht in te stellen onder de verschillende bemestings-

regimes. In 2006 (bloemkool) en 2007 (aardappel) worden meer verschillen verwacht.

Bij de West-Vlaamse Proeftuin voor Industriële groenten loopt reeds 5 jaar een onderzoek naar het gebruik van groencompost. Danny Callens bracht verslag uit van deze proef, alsook van een bijkomende meerjarige vergelijking tussen GFT-compost, CMC-compost en champost.

In de eerste proef onderzoekt men het effect van de dosis en de frequentie van toediening van groencompost en de effecten op de reststikstof in het najaar. Uit deze proef komt naar voor dat er een tendens is naar een positief effect van groencompost op de bodemvruchtbaarheid: toename van het koolstofgehalte, iets meer mineralisatie, beter vochthoudend vermogen en gemiddeld betere opbrengsten. Waarschijnlijk is een eenmalige grotere dosis beter dan frequente kleine dosissen.

De vergelijkende proef met verschillende compostsoorten loopt nog maar twee jaar, besluiten zijn dus moeilijk te trekken. Voorlopig blijkt er telkens een positief effect van GFT en champost op vlak van benodigde extra minerale stikstof, reststikstof en opbrengst. CMC-compost doet het minder goed zonder toediening van extra minerale stikstof aan het gewas, de organische voedingsstoffen komen daar trager vrij.

Na de pauze deed Greet Verlinden verslag van reeds 9 jaar ervaring in een compostproef van de Bodemkundige Dienst van België. De onderzoeksvragen hier handelen over de bemestingswaarde van GFT-compost, de invloed van de compost op het organisch stofgehalte, chemische en fysische bodemparameters en de invloed op de regenwormenpopulatie.

Op basis van de eerste 6 proefjaren kan men de volgende werkzame bemestingswaarde van compost verwachten in het jaar van toediening: 15% stikstof, 47% fosfor, 77% kalium en 20% magnesium.

Qua invloed op de bodem gaf vooral jaarlijkse toediening van 45 ton GFT-compost duidelijke verschillen: stijging van het organisch

stofgehalte met bijna 1% t.o.v. minerale bemesting, verlaging van de verslempingsindex tot in de niet-gevoelige zone, hoogste infiltratiesnelheid en stijging van de voorraad beschikbaar water in de bodem.

Koen Willekens (CLO-DFE, België) had het vervolgens over CMC-compost in onderzoek en praktijk. CMC staat voor 'gecontroleerde microbiële compostering' en is dus de naam voor een specifiek composteringsproces, niet voor een specifieke samenstelling. Kenmerken zijn de aërobe compostering op rillen die gekeerd worden met een keermachine, opvolging en sturing van het proces aan de hand van CO₂- en temperatuurmetingen, gebruik van microbiologische starters en toevoeging van klei. De CMC-compost verschilt van groencompost door o.a. een lager organische stof-, nutriëntengehalte, de humificatie van de organische stof en vorming van een klei-humuscomplex.

Op het Centrum voor Landbouwkundig Onderzoek (CLO) start dit jaar ook een vergelijkend bemestingsonderzoek in een biologische rotatie.

Er loopt ook onderzoek naar CMC-compost als onderdrukker van ziekten en plagen en als turfvervanger. Testen bij aardbei en klimop geven voorlopig positieve resultaten.

Met een schop in de hand op zoek naar de kwaliteit van de grond

Na een middag luisteren liet Coen ter Berg ons in het veld zien hoe we met een schop in de hand de kwaliteit van de bodem kunnen onderzoeken. Het werd al snel duidelijk dat een profielput veel leert over de gelaagdheid van de bodem, ploegzolen, dikte van de bouwvoor, eventueel opgevoerde grond,... Een kluit openbreken, wormgaten tellen,... het kan allemaal helpen om je bodem beter te begrijpen.

Grensoverschrijdende studiedag biologische glasgroenteteelt opnieuw druk bijgewoond

Kurt Cornelissen, PCG

Voor het tweede opeenvolgende jaar organiseerden de partners binnen het Nederlandse Biokas-programma samen met het Provinciaal Proefcentrum voor de Groenteteelt (Kruishoutem), partner binnen het Interreg-project "Grensoverschrijdend Biologisch Boeren", een studiedag met als thema "Bodem en Bemesting". Net als vorig jaar was de opkomst ook dit jaar bijzonder hoog: ruim zestig geïnteresseerden daagden op om meer te vernemen over de laatste onderzoeksresultaten binnen deze kleine deelsector.

De studienamiddag startte met een bezoek aan de bedrijven van Gert van Brakel en Maatschap van Luijck en een korte uiteenzetting door Wim Voogt over een praktijkdemonstratie van het adviesmodel voor N-bemesting in de biologische glasgroenteteelt.

Wim Blok (WUR) mocht nadien een presentatie brengen over de gebruikswaarde van compost in de biologische glasgroenteteelt. De focus lag vooral op de ziekteverende effecten van compostgebruik. Blok bracht een overzicht van proefresultaten van de afgelopen jaren. Het was een genuanceerd verhaal waarbij proeven met duidelijk positieve effecten afgewisseld werden met proeven waar compostgebruik geen of zelfs een negatief resultaat liet noteren. Het lijkt echter wel alsof een rijpe compost meer kans op een ziekteverend effect biedt dan een onrijpe compost of een compost die té oud is.

Vervolgens mocht Pieter de Visser (PRI) het adviesmodel voor N-bemesting in de biologische glasgroenteteelt voorstellen. Het model maakt de gevolgen van een bemestingsstrategie duidelijk. Aan de hand van de beoogde opbrengst van de teelt, gemiddelde klimaatgegevens, gegevens over berekening en de gebruikte meststoffen brengt het programma vrijstelling, beschikbaarheid, uitspoeling en denitrificatie van stikstof in beeld.

Willemijn Cuijpers van Louis Bolk Instituut bracht een overzicht van de bemestingsproeven van de voorbije drie jaren. Daarnaast bracht ze ook de bevindingen van een inventarisatie van het bodemleven op zeventien biologische glastuinbouwbedrijven. Net als bij de presentatie

van Wim Blok moest hier ook vastgesteld worden dat we nog maar weinig over de bodem weten. Zelfs het weinige dat voor zeker en waar aangenomen wordt, kan nog ter discussie gesteld worden. Mycorrhizza zouden niet kunnen aanslaan op gronden met een te hoog gehalte aan fosfor. Bij de inventarisatie bleek het bedrijf met de hoogste bezettingsgraad door mycorrhiza ook de hoogste P-AI-waarde te hebben. Ook rond ander bodemleven (o.a. wormen) werden er data gepresenteerd die aangenomen stellingen lijken tegen te spreken.

Na de korte voorstelling van een aantal nieuwe commerciële meststoffen, mocht Frans Zoon (PPO) zijn werk rond biofumigatie toelichten. Biofumigatie slaat voornamelijk op het onderwerken van koolgewassen met het oog op grondontsmetting. Door de omzetting van de in brassica's aanwezige glucosinolaten tot isothiocyانات krijgt men een afdodende werking naar pathogene schimmels en nematoden. Zoon bracht een overzicht van een aantal praktijkproeven. In de meeste proeven werd gepoogd om tijdens de teeltwisseling over de ganse oppervlakte een koolgewas (bladkool, mosterd, ...) te telen en voor de volgteelt onder te werken.

Kurt Cornelissen (PCG) bracht verslag uit over een biofumigatieproef waarbij grote hoeveelheden materiaal ingewerkt werden in de plantrij bij een teeltwisseling zonder de buisrail weg te halen met het oog op een minimalisatie van arbeid- en tijdverliezen. Beide presentaties gaven een paar antwoorden, maar riepen eveneens nog meer vragen op. Aan onderwerpen voor een volgende studiedag is er dan ook alvast gebrek ...

Eigen identiteit en ketenontwikkeling zeer belangrijk voor biologische sector

Freya Danckaert, Lieven Delanote, PCBT
Anita De Moor, Provincie Zeeland

In het kader van de nazorg van de themadag over biologische landbouw op 20 oktober in Brugge kwam midden december een aantal mensen samen rond consument en marktontwikkeling in de biologische landbouw. Onder de aanwezigen waren ketenmanagers uit Vlaanderen en Nederland, vertegenwoordigers van de Nederlandse en Vlaamse overheid, Vlam (Vlaams centrum voor agro- en visserijmarketing), Taskforce en verschillende sectororganisaties.

Wie koopt biologisch?

De voormiddag was gewijd aan het koopgedrag en het profiel van de biologische consument in Nederland en Vlaanderen en de aanpak van promotiecampagnes voor biologische landbouw in beide landen.

Zowel in Nederland als in Vlaanderen is er na een aantal jaren stevige groei in de biosector nu een afvlakking. Vooral verse groenten en fruit hebben een flink marktaandeel. In Nederland hoort daar ook zuivel bij, in Vlaanderen is dat minder het geval. Het biobrood is vooral in Vlaanderen een flinke groeier, maar ook in Nederland maakt het brood opmars. Eieren hebben in beide landen het grootste marktaandeel, we kopen ook allebei vooral bio-producten in de supermarkt. In beide landen is de doorsnee bio-consument welgesteld en hoger opgeleid. Ook jonge gezinnen met kleine kinderen, alleenstaanden en ouderen zijn bio-kopers. De meeste bio-producten worden verkocht aan mensen uit het stedelijk gebied. De grote middengroep van gezinnen met meerdere kinderen is zowel in Nederland als in Vlaanderen een moeilijk te bereiken groep.

Biologische producten hebben een gezond, natuurlijk imago, dat milieu- en diervriendelijk is. In Vlaanderen is het eten van bio hip en exclusief. Nederland kent wel nog meer dan in Vlaanderen het geitenwollensokken-imago, maar dat ebt langzaam weg.

Imago is de sleutel

De marktontwikkeling van biologische producten is in beide streken nog volop aan de gang. We hoorden hoe de communicatie over

bio in Vlaanderen in het verleden heel versnipperd was. De nieuwe strategie mikt nu op het profileren van de sector als één geheel. Zowel boeren, verwerkers, winkels, ... zullen onder één vlag bio promoten en een emotionele binding aangaan met de consument. De slogan is "Bio, mijn natuur" en zal prijken op bedrijfsborden, op folders, op stickers op vrachtwagens. Dit alles past in de pas ontwikkelde corporate identity, verbonden aan een nieuwe huisstijl en geïntegreerd in de campagnes. De stempel van Biogarantie is en blijft het kwaliteitslabel.

In Nederland bleek bio tot voor kort een product met een 'gevaarlijk' imago. Het kopen van bio-voeding was een statement waar veel mensen niet aan verbonden wilden worden. Door campagnes met onder andere tv-spotjes en de slogan "Biologisch, eigenlijk heel logisch" is bio veel bekender en vertrouwder geworden. De link naar de winkel was daarmee echter nog niet gemaakt. Daarom werd in de tweede promotiefase vooral op het winkelgedrag van de consumenten gewerkt door toedoen van "Els" in TV-spotjes en winkeldemo's. Op dit moment zet Nederland vooral in op promotie via lifestyle programma's op TV en in magazines.

Consumenten overhalen om biologisch te winkelen kan je het best met emotionele argumenten als authenticiteit en natuurlijkheid. Rationele argumenten, zoals gezondheid en milieuvriendelijkheid, kunnen daarna zorgen voor het binden van de klanten. In ieder geval is een lichte, positieve communicatie nodig en daar wordt zowel in Vlaanderen als in Nederland aan gewerkt.

*“Bio, mijn natuur”:
het tekstballonnetje
spreekt de mensen aan.
Bio is zuiver en gezond, ik
kom er voor uit.
Bio is een tikkeltje
eigenwijs.*

Ketenmanagement

In de namiddag boog het gezelschap zich over het ketenmanagement. Vlaanderen had tot voor kort twee ketenmanagers die werkten aan twee knelpunten: consument en marktstructuur. Voor consumenten zijn de belemmeringen naar de bio-markt het prijsverschil met gangbaar, de bereikbaarheid, de soms extra verpakking en het vertrouwen in de echtheid en meerwaarde van bio. Op het vlak van de markt zijn onder andere centraal aanbod, uniformiteit, schaalgrootte en logistiek de pijnpunten, al verschilt dit nogal van product tot product. Ook hier waren de acties in het verleden zeer versnipperd en gaat de nieuwe strategie over naar samenwerking en schaalvergroting en zal meer aandacht besteed worden aan communicatie.

Recent is werk gemaakt van een Vlaams Afzetplatform Biologische Zuivel, waar gewerkt wordt aan afspraken over het assortiment, samenwerking in afzet en promotie. Verder wordt op beurzen, overlegmomenten en zoekertjes op de Bioforum-website geprobeerd een stevige link te leggen tussen vraag en aanbod. Uit deze kleine contactjes ontstaan soms belangrijke resultaten. Zo zijn er projecten van de grond gekomen rond de teelt van oliehoudende gewassen (hennep), bieslook voor industriële verwerking en export van groenten en fruit.

Ook innovatie in productontwikkeling en afzetstrategieën krijgen gezonde aandacht. Hierbij denken we aan de introductie van biofruit op school, opgang van bio op de openbare markten, yoghurt met Max Havelaar én bio-label, ...

Ketenmanagers bestaan ook in Nederland, zij maken daar deel uit van een grootschalige

samenwerking in een landelijk convenant. Het convenant brengt verschillende marktpartijen samen die elk een unieke bijdrage leveren. Onder de partners vind je LNV (ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit), ketenorganisatie Biologica, vertegenwoordigers van de koepel van supermarkten, cateraars, verwerkende industrie en banken. Er is ook een deelconvenant met maatschappelijke organisaties die hun achterban proberen te bewegen tot de aankoop van biologische producten. Ieder doet wat hij goed kan en zo werkt men constructief samen aan een gemeenschappelijk doel.

Dit doel splitst zich op in de 5% doelstelling tegen 2007, aanpakken van het prijsverschil, bevorderen van bio-export en vraaggestuurde kennisontwikkeling.

Het bestuur van de Task Force bestaat uit vertegenwoordigers die het landelijke convenant hebben ondertekend. Een stuurgroep, verscheidene werkgroepen en een uitvoerend bureau zorgen voor de uitvoering van de gezamenlijk opgestelde werkplannen. Concreet leidt dit tot onder meer begeleiden van warenhuizen bij ontwikkeling van een biologisch aanbod, de uitbouw van het biologisch assortiment in de verwerkende industrie, begeleiding van biologische telers door LTO, aantrekkelijke financiële producten voor bio-boeren, artikels over de meerwaarde van biologische landbouw, biologisch inkoopbeleid bij instellingen en overheid, ...

Grenzeloze toekomstplannen

Op deze werkbijeenkomst hebben verschillende spelers in Vlaanderen en Nederland kennis gemaakt met elkaar en met de marktstrategieën in de regio's. Zowel gelijkenissen als verschillen zijn soms heel verrijkend, daarom is het belangrijk blijvend ideeën en ervaring uit te wisselen. Het is ook goed elkaar persoonlijk te kennen, zodat je in een concrete situatie gemakkelijk de telefoon kan nemen om een collega over de grens te contacteren. Het plan is om een jaarlijkse bijeenkomst te houden, zowel nationaal als regionaal. De afspraak voor volgend jaar is al gemaakt!

Telers aan het woord over de waarde van grensoverschrijdend biologisch boeren

Kurt Cornelissen, PCG
Freya Danckaert, PCBT
Cor van Oers en Sander Bernaerts, DLV

Ter afsluiting van het project laten we graag even telers zelf aan het woord. We vroegen hen hoe zij het project ervaren hadden, welke contacten zij hebben gehad en hoe zij denken dat het in de toekomst verder zal gaan met grensoverschrijdende biologische landbouw.

Teler : Philip Vermeulen uit Ruddervoorde

Wat vond je de meerwaarde van de grensoverschrijdende samenwerking ?

De Vlaamse biologische glastuinbouw is een piepkleine subsector. Er zijn slechts een zestal telers die intensief telen onder glas. Elke teler heeft dan ook weinig vergelijkingspunten, weinig andere Vlaamse bedrijven waar hij zich aan kan toetsen. Het meest interessante van de grensoverschrijdende samenwerking was dan ook dat we als Vlaamse teler de kans kregen om ook eens bij Nederlandse telers over de vloer te komen en eens een andere bedrijfsrealiteit te leren kennen.

Ook de grensoverschrijdende studiedagen waren een echte meevaller. De problemen van de Nederlandse telers zijn immers dezelfde als deze van de Vlaamse telers : grondgebonden ziekten en plagen, het energievraagstuk, de afzetproblematiek, luizen in paprika, oogstzekerheid in komkommer, ... Via de studiedagen kregen de Vlaamse telers toegang tot de Nederlandse onderzoeksresultaten en werden de Nederlandse telers ingelicht over de Vlaamse proeven. Bovendien waren de studiedagen die zeer druk bijgewoond werden - zowel door telers, onderzoekers en vertegenwoordigers van toeleveranciers - een ideale gelegenheid om, ook grensoverschrijdend, te netwerken.

Waren er ook minpunten aan de grensoverschrijdende contacten ?

Het enige probleem is eigenlijk de afstand. Binnen Vlaanderen is het vaak al niet vanzelfsprekend om op bezoek te gaan bij een teler aan de andere kant van het gewest. Tijdens

het seizoen – wanneer er in de kas het meest te zien is – is het vaak zo druk dat de telers zich moeilijk kunnen vrijmaken voor een bijeenkomst. Wanneer dat dan ook nog een tijdrovende verplaatsing vergt, is dat vaak moeilijk.

Koester je verwachtingen naar grensoverschrijdende samenwerking ?

Ik begrijp wel dat met het aflopen van het project er ongetwijfeld ook minder middelen zijn om de grensoverschrijdende contacten met dezelfde intensiteit te blijven onderhouden. Toch hoop ik dat de onderzoekers en voorlichters erin zullen slagen om contact te houden en op directe of indirecte wijze ontwikkelde kennis grensoverschrijdend uit te wisselen.

Teler: Dirk Mouton, melkveehouder op het bedrijf De Zwaluw in Lovendegem

Wat zijn jouw ervaringen binnen het project GBB?

Ik heb in dit project een aantal bedrijfsbezoeken meegedaan in Zeeuws-Vlaanderen. Vooral de demo onkruidbestrijding vond ik interessant. Het project was vooral gericht op akkerbouw en groenten, maar zelf ben ik veeteler, dus ik had graag meer contact gehad met Zeeuwse veetelers. Eens buiten je eigen sector kijken was natuurlijk ook aangenaam en het blijft steeds leerzaam. Het houdt je geest alert en open voor de wereld buiten je eigen bedrijf.

Hier in Vlaanderen zitten we soms te sakkeren op zaken als vergunningen en regelgeving, maar als je dan eens met collega's over de grens praat, dan merk je dat ook zij dezelfde problemen hebben en het hier eigenlijk nog zo slecht niet is!

We hebben ook gezien dat er in Nederland wat grootschaliger gewerkt wordt, de machines zijn er bijvoorbeeld breder. De kvik-up die we daar gezien hebben wil ik graag zelf ooit eens gebruiken, in kleiner formaat dan natuurlijk!

Wat verwacht je nog van grensoverschrijdende samenwerking in de toekomst?

Ik weet niet of we vaak de grens over zullen gaan na het project. Misschien wel, als het niet te ver is. Zeeuws-Vlaanderen is nog te doen, maar over het water, Walcheren en zo, dat vind ik toch wat ver. Je komt ook pas met andere boeren samen als er iets te doen is, dus zonder project zal dat niet snel gebeuren. Als de projectpartners elkaar en hun leden op de hoogte houden van de activiteiten die er zijn in de verschillende provincies, dan is dat toch al een goede start.

Wat er nog kan verbeterd worden aan de grensoverschrijdende relaties? Samenwerking op het vlak van afzet bijvoorbeeld. Op dit moment zijn we nog te veel elkaars concurrent. Je ziet bijvoorbeeld dat Vlaamse melkerijen melk kopen in Nederland of Duitsland en wij de onze niet meer kwijt geraken. In de winkels wordt dat dan uiteindelijk toch Belgische kaas! Met wat afspraken en planning kunnen we de afzet soepeler laten verlopen en samenwerken zonder elkaar te beconcurreren. Ook promotie, smaak, verpakkingen, ... kunnen grensoverschrijdende onderwerpen zijn.

In het onderzoek kan je ideeën en informatie halen in het buitenland. Je moet wel oppassen voor dubbel werk, vind ik, maar gelijkaardige proeven kunnen ook interessante vergelijkingen opleveren.

Interview met twee Zeeuwse telers (anoniem)

Wat vond je de meerwaarde van de grensoverschrijdende samenwerking?

De meerwaarde zou kunnen zijn dat Belgen en Nederlanders gezamenlijk afzet creëren, nieuwe afzet. Topgrafisch ligt Zeeuws-Vlaanderen nu

eenmaal veel logischer bij België dan bij Nederland. Het lijkt erop dat in België de lijnen vaak wat korter zijn.

Met een aantal mensen wordt al wel wat samengewerkt en overleg gepleegd en dat zijn heel goede initiatieven.

Wat zijn jouw ervaringen binnen het project GBB?

Erg interessant waren wel de bedrijfsbezoeken over en weer, zoals de excursie naar bedrijven die zelf composteren. Dit wordt door beide telers beaamd. Het is altijd nuttig meer te horen over de situatie in België. Wel lijkt de mentaliteit anders. Als Nederlandse telers zonderen we ons teveel af.

Waren er ook minpunten aan de grensoverschrijdende contacten?

De biologische landbouw in België is behoorlijk versnipperd en verschilt erg van de Nederlandse biologische landbouw. Hierdoor lijkt niet altijd een aanknopingspunt gevonden te kunnen worden. De mogelijkheden tot directe samenwerking vallen daardoor ook wat tegen. Bovendien zijn de afstanden best groot. De bedrijven tussen Nederland en België zijn erg verschillend. In Nederland grootschaliger, in België vaak wat kleinschaliger en iets minder specialisme.

Men heeft ook een beetje de indruk dat de Belgische telers wat individueler zijn ingesteld en vindt het jammer dat er toch niet meer wil is om samen te werken. Dit geldt voor Belgen onderling maar ook tussen Belgen en Nederlanders.

Koester je verwachtingen naar grensoverschrijdende samenwerking?

Samenwerking blijft hoog in het vaandel staan en zou zeker meer een plaats moeten krijgen naar de toekomst toe. Ook een stukje overleg is hier op zijn plaats. Het is altijd belangrijk te weten van elkaar wat er gebeurt op divers gebied, niet alleen afzet maar ook bv. onderzoek, demonstraties en open dagen.